

УДК 159.9.019.4:316.613.434]:373.2

**Prevention of aggressive behavior of preschool children as a system of means
for ensuring a happy childhood**

**Профілактика агресивної поведінки дитини дошкільного віку як
система засобів забезпечення щасливого дитинства**

Alexander Mytnyk, doctor of pedagogical sciences, professor, Head of the Department of Practical Psychology, Faculty of Pedagogy, National Pedagogical University named after M.P Dragomanova, Kyiv, Ukraine

Митник Олександр Якович, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри практичної психології Педагогічного факультету Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, м. Київ, Україна
e-mail: mytnyk1969@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2916-7344>

Tetiana Serediuk, candidat of psychological sciences, docent, docent of the Department of Practical Psychology, Faculty of Pedagogy, National Pedagogical University named after M.P Dragomanova, Kyiv, Ukraine

Середюк Тетяна Володимирівна, кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри практичної психології Педагогічного факультету Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, м. Київ, Україна
e-mail: smlorto@gmail.com

Abstract

The article provides a theoretical analysis of the essence of aggression, aggressive behavior as an innate and as a social phenomenon. It has been proven that emotions are the driving force behind aggressive behavior. Three types of aggressive behavior are characterized: accidental, instrumental and hostile, and the reasons for their occurrence are revealed. Parents' mistakes, which are the reasons

for the ruinous nature of the aggressive behavior of the child of the preschool age, are summarized. A system of measures to prevent the destructive nature of the aggressive behavior and to ensure the constructive nature of a preschool child is presented. It has been proven that constructive manifestations of aggressive behavior are a means of forming the unique "Me", achieving success in society. The concept of "happy childhood" was presented as a factor for the prevention of the ruinous nature of the aggressive behavior of a child of the preschool age. A united psychologically favorable developmental educational and family space as a mechanism for ensuring a happy child is characterized. Advice to adults on ensuring children's mental health during the war in Ukraine is characterized. Two blocks of measures for the prevention of aggressive behavior of a preschooler are presented. The first includes a system of tasks, role-playing games, and certain techniques that can be used by both parents and preschool teachers to develop a child's ability to understand his own and others' emotions and manage them. In the second block, the system of work of the educator in the preschool education institution regarding the organization of teamwork in the children's team of the group, aimed, first of all, at the development of the child's willpower and communication skills is revealed. Construction games are presented, the technique of working on them in a preschool education institution is revealed. Forms of cooperation between the educator and parents of preschool children are characterized.

Keywords: *aggression; aggressive behavior of a preschool child; happy childhood; developmental family (educational) environment; means of preventing the destructive nature of aggressive behavior of a preschooler; construction games.*

Анотація

У статті здійснено теоретичний аналіз сутності агресії, агресивної поведінки як вродженого і як соціального явища. Доведено, що рушійною силою агресивної поведінки є емоції. Охарактеризовано три види агресивної поведінки: випадкову, інструментальну та ворожу, розкрито причини їх виникнення. Узагальнено помилкові дії батьків, які є причинами руйнівного

характеру агресивної поведінки дитини дошкільного віку. Презентовано систему засобів профілактики руйнівного характеру агресивної поведінки дошкільника і забезпечення її конструктивного характеру. Доведено, що конструктивні прояви агресивної поведінки є засобом становлення її неповторного «Я», досягнення успіху у соціумі. Презентовано зміст поняття «щасливе дитинство» як чинник профілактики руйнівного характеру агресивної поведінки дитини дошкільного віку. Охарактеризовано єдиний психологічно сприятливий розвивальний освітній і родинний простір як механізм забезпечення щасливого дитинства. Охарактеризовано поради значущим дорослим щодо забезпечення психічного здоров'я дітей під час війни в Україні. Представлено два блоки засобів профілактики агресивної поведінки дошкільника. До першого належить система завдань, ігор-інсценізацій, певних технік, які можуть використовувати як батьки, так і вихователі закладів дошкільної освіти для розвитку у дитини здатності розуміти емоції свої та інших, управляти ними. У другому блоці розкрито систему роботи вихователя у ЗДО щодо організації командної роботи у дитячому колективі групи, спрямованої, перш за все, на розвиток вольових якостей дитини, комунікативних умінь. Представлено ігри-конструювання, розкрито техніку роботи над ними у закладі дошкільної освіти. Охарактеризовано форми співпраці вихователя з батьками дітей дошкільного віку.

Ключові слова: агресія; агресивна поведінка дитини дошкільного віку; щасливе дитинство; розвивальне родинне (освітнє) середовище; засоби профілактики руйнівного характеру агресивної поведінки дошкільника; ігри-конструювання

Вступ. У зв'язку з військовим вторгненням росії на територію нашої держави збільшилися прояви тривожності, невротичних станів і, як наслідок, агресивної поведінки у дітей дошкільного віку, а це, в свою чергу, призводить до погіршення психологічного мікроклімату у дитячому колективі. Певні прояви агресивної поведінки характерні для більшості дітей. Вони, як правило,

виникають у трирічному віці у зв'язку з віковою кризою. Якщо батьки не звертатимуть на це увагу, то такі прояви агресивної поведінки можуть перерости в агресивність – стійку рису характеру, яка особливо яскраво проявляється у підлітковому віці. Характер агресивної поведінки (руйнівний або прогресивний) залежить, переважно, від родинного та соціального середовища, в якому перебуває дитина дошкільного віку (друзі, однолітки, заклад дошкільної освіти). Для досягнення успіху у соціумі особистість, починаючи з дошкільного віку, повинна мати певні прояви агресивної поведінки, які носили б конструктивний характер, були б спрямовані на створення нового продукту, на певне досягнення. Такі прояви агресивної поведінки, на нашу думку, є засобом самоствердження, самовдосконалення особистості, становлення її неповторного «Я». Провідною метою дошкільної освіти сьогодення є, на нашу думку, забезпечення щасливого дитинства, яке стане простором становлення іміджевої особистості, особистості, яка спрямовуватиме свою життєву енергію, свою агресію на творення матеріальних і духовних цінностей.

Методи та методики дослідження. Науковці розглядали агресію як вроджене і як соціальне явище. З. Фрейд розглядав агресію як вроджене явище, спрямоване на внутрішній інстинкт смерті. Вчений вважав, що агресія є ззовні спроектованим інстинктом, спрямованим на руйнацію зовнішніх об'єктів. Вроджений інстинкт боротьби є підґрунтям агресивної поведінки [9, с. 93]. Виходячи з позиції З. Фрейда, на агресію не можна вплинути, не можна її контролювати. А. Мелоян [6] наголошував на певних біологічних чинниках прояву агресії, а саме: в організмі тварин і людей є певні ділянки нервової системи, які відповідають за прояв агресії; ушкодження мигдалеподібних ядер, розташованих у скроневих частках головного мозку, може бути причиною неконтрольованої надмірної запальності; хімічний склад крові може бути підґрунтям руйнівного характеру агресивної поведінки, наприклад, стан алкогольного сп'яніння; високий рівень тестостерону у чоловіків спричиняє неконтрольовану агресивну поведінку у відповідь на провокацію.

Дж. Доллард вважав, що джерелом агресивних дій є певне незадоволення щодо реалізації запланованого, певні труднощі (фрустрація). Ці дії спрямовані на зовнішні об'єкти, які можуть бути не пов'язані з причинами наявних труднощів. Зупинити їх може лише страх покарання [3, с. 96]. Леонард Берковіц [2] вважав, що агресивні дії можна контролювати, вони виникають під впливом соціального середовища і певні негаразди є лише готовністю до прояву таких дій. Лише певні стимули з навколишнього середовища можуть провокувати агресивну поведінку.

Ми підтримуємо позицію А. Бандури [1], Л. Берковіц [2], що агресія є соціальним феноменом. А. Бандура [1] розглядав агресію як поведінку, набуту шляхом соціалізації, стверджував, що агресія з'являється тільки в відповідних соціальних умовах, обґрунтовуючи можливість попередження агресії або взяття її під контроль. Виходячи з теорії соціального научіння, на нашу думку, агресія є певним психічним станом, який характеризується тимчасовим ставленням до оточуючого середовища, підґрунтям якого є певні складові мотиваційної, пізнавальної та соціальної сфер особистості. Названий психічний стан має прояв у соціумі у певних діях, регулярність яких характеризується агресивною поведінкою. Джерелом такої поведінки може бути: власний страх, тривожність, невпевненість у собі, бажання привернути до себе увагу; прагнення викликати страх у інших; наполегливість у визнанні власних ідей. Ми погоджуємося з пропозицією S.Feshbach [11], який пропонував розглядати три види агресивної поведінки: випадкову, інструментальну та ворожу. Випадкова, неконтрольована, агресивна поведінка залежить, на нашу думку, від наявності в особистості здатності управляти власними емоціями. Ми підтримуємо думку польського психолога Я. Рейковського [8], який вважав, що вибух емоцій, як реакція на певні особистісно значущі події, явища у навколишньому середовищі, викликає комплекс випадкових тілесних рухів, несе зміни у діяльності особистості в цілому. Отже, рушійною силою агресивної поведінки є емоції, які є енергією

ставлення до навколишнього середовища. Причому ця енергія може мати як руйнівний, так і творчий характер. Виходячи з вище зазначеного, з метою профілактики руйнівного характеру агресивної поведінки дитини дошкільного віку, необхідно вчити її управляти власними емоціями.

Нам імпонує позиція О. Косаревої [4], яка зазначала, що підґрунтям руйнівного характеру агресивної поведінки дитини є, перш за все, родинне середовище. Узагальнюючи результати наукових досліджень Т.Алексєенко, І.Беха, О.Кононко, Т.Поніманської, розкриємо помилкові дії батьків, які є причинами розвитку агресивності дитини дошкільного віку. А саме:

- різноманітні агресивні дії батьків: фізичні покарання своїх дітей, бійки між батьками, скандали;
- прояви дефіциту батьківської уваги, обмеженість спілкування із своїми дітьми, бездіяльність, пасивність, невтручання. А це, у свою чергу, призводить до появи у дитини відчуття незахищеності і, як наслідок, розвиток нейротизму, поява тривожних станів, невпевненості у собі, неадекватної самооцінки;
- необ'єктивна оцінка дій та вчинків дитини.

Агресивна поведінка, яка зароджується у родині, має конкретні прояви у соціумі, зокрема, у дитячому колективі закладу дошкільної освіти. Причинами такої поведінки у ЗДО є: прагнення до лідерства; відсутність навичок грати у команді за правилами, бажання заволодіти іграшкою, якою грає інша дитина, а також відсутність у вихователя професіоналізму щодо побудови сприятливого психологічного мікроклімату у дитячому колективі. Отже, лише значущі дорослі (батьки і вихователі) грають вирішальну роль у профілактиці руйнівної сили агресивної поведінки і тільки узгодженість їхніх дій має бути підґрунтям у спрямуванні її у прогресивну площину, що допоможе дитині досягти успіху у соціумі.

Ми підтримуємо позицію Дж. Боулбі, який вважав, що місія батьків полягає у забезпеченні безпеки у ранньому і дошкільному дитинстві до

«надійного тилу» у наступні вікові періоди [10]. Особливо важливо це нині, у період військової агресії росії щодо нашої держави.

Ми розділяємо думку драматурга Оскара Уальда. Він вважав, що найкращим способом зробити дітей хорошими – зробити їх щасливими.

Метою статті є презентація сутності щасливого дитинства та системи засобів його реалізації у повсякденному житті дитини дошкільного віку, які є певними техніками профілактики руйнівного характеру агресивної поведінки дошкільника.

Результати і дискусії. На нашу думку, щасливе дитинство – це життєвий простір, у якому домінують у часі зорієнтовані на співпрацю взаємини між дорослим і дитиною [7]. Саме такі стосунки сприяють зменшенню внутрішньої напруги й тривожності дитини. Найбільш значущими дорослими для дитини дошкільного віку щодо забезпечення її успіху у соціумі є батьки і вихователі. Для досягнення успіху у соціумі, на нашу думку, важливо виховувати у дитини чуйність, повагу до іншого, до його думки, здатність обґрунтувати свою думку для однолітка, для дорослого, контролюючи власні емоції.

Для реалізації щасливого дитинства важливо створити для дитини єдине гуманне як родинне, так і соціальне (у ЗДО) середовище на засадах особистісно-орієнтованого та рефлексивно-діяльнісного підходів філософського рівня методології. Реалізація особистісно-орієнтованого підходу означає, що в життєвому просторі дитини домінує у часі атмосфера довіри, ціниться самобутність, своєрідність дитини. У такому середовищі має постійно здійснюватися обмін мотивами діяльності між дорослим і дитиною. У процесі такого обміну дитина висловлює своє ставлення до певної діяльності, вмотивовує свої дії, відстоює свої думки, які можуть не збігатися з думкою більшості дітей у групі і, навіть, вихователя чи батьків. Дорослий, у свою чергу, приймає чи не приймає мотив дії дитини, і теж пояснює дитині свої дії. Отже, такий обмін мотивами має здійснюватися у форматі проблемно-

пошукового діалогу як у родинному, так і у соціальному (ЗДО) середовищі. Виходячи з вище зазначеного, даний підхід реалізується на основі принципів: гуманізації та демократизації життєвого простору дитини; дитиноцентризму; діалогічного спілкування, індивідуалізації та диференціації процесу виховання.

Реалізація рефлексивно-діяльнісного підходу означає впровадження в життєвий простір дитини дошкільного віку системи засобів щодо профілактики агресивної поведінки, який складається, у нашому розумінні, з двох блоків. Перший блок містить систему засобів, які мають використовувати значущі дорослі для розвитку у дитини здатності розуміти емоції свої та інших, управляти ними. Другий блок представляє систему роботи вихователя у ЗДО щодо організації командної роботи у дитячому колективі групи, спрямованої, перш за все, на розвиток вольових якостей дитини, комунікативних умінь. Охарактеризуємо названі блоки.

Виховуючи прагнення до досягнень, віру у свої сили, батьки і вихователь у ЗДО мають знайомити дітей зі світом емоцій, тренувати вміння розуміти і розпізнавати емоції як свої, так і інших людей та управляти ними. Бажано, щоб батьки знайомили своїх дітей із світом емоцій, починаючи з молодшого дошкільного віку. Для цього радимо імітувати різні емоції: страху, гніву, радості тощо. Важливо програвати «вгадай емоцію» і обов'язково у процесі діалогів ознайомлювати дітей з причинами виникнення певної емоції. Доцільно батькам вчити своїх дітей «проганяти» погані емоції. Наприклад, мама пояснює своїй дитині, що можна завжди самостійно зупинити «погану» емоцію - емоцію злості, гніву, дратівливості, бажання когось вдарити або назвати поганими словами. Важливо батькам програти з дитиною певну ситуацію, яка допоможе викликати певну емоцію, наприклад, емоцію гніву, злості (наприклад, сестра забрала у брата улюблену іграшку) Далі мама говорить, що необхідно заплющити очі і кілька разів глибоко зітхнути та видихнути, потім порухувати до 10 усміхнутися та розплющити очі. Програти

так кілька разів з дитиною, а потім запитати, що вона відчуває. Чи вдалося їй прогнати погану емоцію. З метою розвитку у дітей уміння взаємодіяти з іншими, працювати в команді доцільно вихователя ЗДО вчити своїх вихованців формулювати причину виникнення емоції і прогнозувати дії, які допоможуть перетворити негативну емоцію у позитивну, програвати такі ситуації. Наприклад, вихователь показує дітям картину із зображенням емоції гніву і просить назвати емоцію, прояв якої зображено на картині. Потім пропонує спрогнозувати певні слова, дії, які вплинуть на зміну емоції гніву на емоцію радості тощо. Доцільно пропонувати дітям інсценізувати такі ситуації, звертаючи увагу на тон звернення. З метою виховання чуйності, здатності співпереживати радимо використовувати театралізовану дію, у процесі якої діти складають і відтворюють казки про явний світ добра, в якому домінують взаємодопомога і взаєморозуміння: наприклад, рятують, визволяють з біди різних казкових героїв тощо. Особливо важлива ця робота нині, у період війни.

Дитина не повинна відчувати себе самотньою, залишеною на одинці зі своїми проблемами. Як наслідок, це може призвести до неврозів, погіршення психічного здоров'я і до агресивної поведінки як засобу привернути до себе увагу. Діти мають відчувати безпеку, перш за все, у родині, забезпечення якої відбувається за допомогою вербальної підтримки, створення емоційно теплої атмосфери з боку батьків. Дитина має відчувати впевненість батьків у перемозі добра над злом, єдність поглядів батька і матері щодо поважливого, доброзичливого ставлення до неї. Непримиренність до зла, насилля, жорстокості має відчуватися у родинному середовищі. Проте не треба приховувати від дитини, що нині йде війна. Але дитина має відчувати окрім захищеності, впевненість, що війна завершиться перемогою України, бо український народ захищає свою незалежність. Батьки не повинні проявляти перед дитиною почуття страху, розгубленості. Важливо разом з дитиною якомога більше часу проводити у спілкуванні, малюванні картин майбутнього мирного життя, частіше обнімати дитину. Бажано проводити рухливі ігри, в яких беруть участь усі члени родини. Наприклад, всі рухаються по колу і

плескають у долоні один раз. Якщо два рази, то змінюється напрям руху; якщо тричі – рух припиняється. Аналогічні ігри можна пов'язувати з математикою, українською мовою. Наприклад, хтось з членів родини називає число, інший називає дію, потім інше число, далі – результат обчислення. Якщо хтось зробить помилку, рух припиняється і відновлюється при виправленні помилки. Такі ігри доцільно проводити і на заняттях у ЗДО. Можна разом з дитиною створити певний оберіг – захисник від страху. Це може бути і улюблена іграшка. Важливо запропонувати дитині постійно носити з собою такий оберіг, який буде завжди заспокоювати дитину. Якщо тато або хтось інший в родині бере участь у військових діях, дуже важливо, щоб дитина відчувала, що їх родина є міцною командою, в якій присутня постійна підтримка, взаємодопомога. Це – телефонні розмови, які мають бути позбавлені критики дитини. Лише доброзичливий тон, впевненість у перемогу (дитина має відчутти, що це тимчасово) і чіткі вказівки дитині про допомогу мамі, іншим членам родини (дитина має відчутти почуття відповідальності, що вона – помічник). Має бути більше організовано спільних дій значущих дорослих з дитиною. Наприклад, записати відео, на якому син і (чи) донька роблять з мамою (бабусею) пиріжки, читає віршик, робить листівку, певні вироби, зроблені своїми руками тощо. Це буде емоційною підтримкою рідних, які воюють. Батькам і вихователям слід розуміти, якщо дитина сильно налякана, то вона має відчутти, перш за все, що вона у безпеці. Для цього значущі дорослі мають опанувати себе, не панікувати, бути спокійними, обняти дитину, вмити обличчя дитини холодною водою, попросити її демонстративно дихати, будучи взірцем, сказати, що її люблять і завжди захистять ніхто не залишить її на одинці

Організація командної (групової) роботи на заняттях представляє другий напрям роботи вихователя щодо профілактики агресивної поведінки дітей дошкільного віку. З метою виховання конструктивного характеру агресивної поведінки необхідно спрямувати дії дитини на творчість. У цьому вихователю допоможе організація занять з елементами гри, змагання,

подорожі, театрального дійства. Такий формат занять допоможе стимулювати інтерес дітей до пізнання, відкриття нового. Педагогові необхідно дати можливість своїм вихованцям відчути радість творчості, відкриття, перемоги, навчити радіти успіхам своїх однолітків. Діти можуть поплескати в долоні винахідникові чи групі дітей, які першими розв'язали складне завдання. Можна одному чи групі переможців потиснути руку, похвалити їх як вихователів, так і однокласників. Відомо, що разом пережита радість швидко зближує дітей, навіть тих, які раніше конфліктували. Проте, вихователів важливо відмітити участь і досягнення кожного у спільній роботі. Важливим засобом профілактики руйнівної дії агресивної поведінки є ігри-конструювання, в яких з результатів діяльності кожної дитини моделюється єдине ціле – новий образ, новий продукт. Це предметна діяльність: ліплення, аплікація. В результаті створюється єдина картина у спільному фантазуванні сюжета. Кожний елемент – це результат роботи конкретної дитини. Така творча робота супроводжується позитивними емоційними переживаннями. Описану вище командну роботу з конструювання єдиного цілого радимо організовувати вихователю ЗДО, використовуючи блоки Дьенеша – угорського математика, психолога і педагога. Набір таких блоків складається з 48 об'ємних геометричних фігур, що відрізняються кольором (червоний, синій, жовтий), формою (круги, квадрати, трикутники, прямокутники), розміром (великі – малі фігури), товщиною (товсті – тонкі фігури). Спільна робота малюків полягає у складанні доріжок, мостів, намиста для мами тощо. Кожна дитина викладає певний блок, який за вимогою вихователя, відрізняється від попереднього спочатку однією ознакою (наприклад, кольором), потім – двома ознаками (наприклад, кольором і розміром) і, нарешті, трьома ознаками (наприклад, кольором, розміром і формою). Паралельно з блоками Золтан Дьенеш пропонує ігри з логічними квітами, які мають ті самі ознаки, як блоки. Такий набір має 48 квіточок різних за кольором, розміром, формою серединки. Їх доречно використовувати паралельно з іграми з блоками. Вихователь може запропонувати дітям

посадити квітки на грядки. Молодшим дошкільникам дають завдання: посадити на грядку квіти з конкретною, названою вихователем, ознакою: однією чи двома. Для дітей старшого дошкільного віку використовують два або три обручі (круги Ейлера) так, щоб вони перетиналися. Вихователь пропонує в один обруч покласти маленькі квіти, в другий – трикутні. В частину, де обручі накладаються, потрібно покласти так звані «логічні квіти», які відповідають умові першого та другого обруча одночасно, наприклад, великі квадратні квіти тощо. У такій колективній роботі діти вчаться діяти за правилами, підпорядковувати власні бажання спільній справі. Зацікавленість остаточною результатом, спонукає дітей допомагати один одному.

Радимо також вихователю ЗДО на заняттях з математики, української мови у старшій групі використовувати ланцюжкову командну роботу, де від роботи кожного залежить результат. На заняттях з української мови може бути колективне складання казки. Розпочинає вихователь, пропонує перших два-три речення. Далі – кожна дитина пропонує по одному реченню так, щоб завершення думки одного було початком думки іншого. Вихователь – організатор цієї роботи. Кожній дитині пропонується до двох хвилин, щоб утворити наступне речення. Проте, якщо у дитини не виходить, їй мають допомогти інші діти або вихователь. Для профілактики агресивної поведінки доцільно складати казки, наприклад, про знаходження певного предмета, долаючи перешкоди на цьому шляху. У подоланні перешкод допомагатиме дружба, взаємодопомога. На заняттях з математики радимо вихователю використовувати «кругові приклади», організовуючи змагання між двома командами дітей. В кожній команді має бути однакова кількість дітей. Наприклад, пропонується дітям складати числові вирази на додавання і віднімання у межах десяти, де значення одного виразу і початком виразу іншого. Наприклад, один каже 3 додати 2, а другий – 5 відняти 1. Організовує змагання вихователь, який слідкує за часом. Перемагає та команда, яка за певний час складе більше виразів і безпомилково їх розв'яже. У цій роботі важлива взаємодопомога всіх членів команди.

З метою профілактики агресивної поведінки радимо також організувати спортивні (рухливі) командні ігри, спрямовані на зняття тілесних зажимів, негативних емоцій, подолання страхів, впертості і негативізму; розвиток навичок шукати вихід із скрутного положення, комунікативних умінь, вміння планувати свої дії на декілька кроків наперед.

З метою забезпечення щасливого дитинства вихователю ЗДО важливо створити єдиний психологічно сприятливий розвивальний як освітній, так і родинний простір. Для реалізації зазначеної мети вихователю ЗДО необхідно співпрацювати з батьками у таких формах, як: батьківські зустрічі, вечори, клуби, тренінги, дискусії, рольові ігри, сімейна рада. Важливо також організувати свята, в яких братимуть участь як діти, так і батьки, і вихователі. Це державні свята. Наприклад, Новий рік, День українського козацтва, свято, яке підкреслюватиме роль родини в житті дитини («Мати і батько – два сонця гарячих») тощо. Під час таких свят здійснюється розвиток емоційних і вольових якостей дитини, комунікативних умінь, що охоплює оволодіння технікою мовлення: голосом, дикцією, інтонацією, виразністю; мімікою, жестами, пантомімікою, вмінням триматися перед аудиторією; бути організованим, витриманим. Відбувається розвиток здатності розуміти і управляти своїми емоціями та здатність взаємодіяти з іншими [5]. Вихователю необхідно намагатись розкрити і показати найменший таланти кожної дитини, презентувати його батькам. Більшість батьків це радує, розчулює, викликає нове бачення своєї дитини і, вірогідно, нове, більш тепле ставлення до неї. Доцільно проводити різноманітні виставки, ярмарки, на яких представлені дитячі роботи, які виконані спільно з батьками та батьківські витвори мистецтва.

Виходячи з вище зазначеного, рефлексивно-діяльнісний підхід реалізується у життєвому просторі дитини на основі принципу проблемності; свідомості та активності. Це означає, що як вдома, так і у закладі дошкільної освіти дитина має відчувати, що вона є активним діячем в пізнанні

об'єктивного світу, ігровій діяльності; вчиться аналізувати власні дії, дії оточуючих, робити обґрунтовані висновки.

Висновки. Охарактеризовані вище засоби профілактики агресивної поведінки дитини дошкільного віку було перевірено на ефективність у межах експериментального дослідження всеукраїнського рівня на тему: «Дидактико-методична система розвитку дитячої творчості у межах навчально-виховного процесу дошкільного та загальноосвітнього навчального закладу» (наказ МОН України №843 від 27.07.2012 р.). У дослідженні, яке тривало до першого серпня 2017 року, брали участь 6 закладів дошкільної освіти міста Києва, Миколаєва, Херсона. Діти експериментальних дошкільних закладів вміють керувати власними емоціями, мають прагнення до досягнень у спільній діяльності з однолітками. Виходячи з вище зазначеного, більшість дітей націлено на творчість і здатні конструктивно працювати в команді. Ця здатність проявляється в бажанні обґрунтувати свою думку, позицію, вислухати позицію іншого і прагненні зрозуміти її; підпорядковувати власні бажання спільній меті. Отже, окреслені результати дають можливість стверджувати, що презентовані засоби профілактики руйнівної сили агресивної поведінки дитини дошкільного віку є певними техніками розвитку соціальної успішності дитини, становлення її неповторного «Я». Техніки подальшого розвитку соціальної успішності у молодшому шкільному віці нині апробуються у межах Всеукраїнського експериментального дослідження на тему: «Психолого-педагогічний супровід формування соціально успішної особистості учня початкової школи» (наказ МОН України №887 від 08.08.2018 р.)

Конфлікт інтересів. Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів.

References

Bandura A. Podrozkovaia ahressyia : yzuchenye vlyaniya vospytaniya y semeinykh otnosheniy / A. Bandura, R. Uolters; [per. s anhl. Yu. Briantsevoi y B. Krasovskoho]. – M. : Aprel Press : Eksmo – Press, 2000. – 508 s

- Berkovyts L. Ahressyia. Prychyny, posledstvyia y kontrol. - SPb.: Praim-Evroznak, 2001. - 510 s.
- Zhuravlev D. Podrostkovaia ahressyvnost – psykholohycheskaia zakonemernost yly sotsyalnyi fenomen? // Narodnoe obrazovanye. – 2004. - №2. – S.185-192.
- Kosarieva O. I. Psykholoho-pedahohichna sutnist vzaiemyn batkiv ta ditei doshkilnoho viku / O. I. Kosarieva // Innovatyka u vykhovanni. - 2018. - Vyp. 7(2). - S. S. 114-123.
- Matsuk M.F., Pylypchuk I.V. Partnerstvo vchytelia z batkamy yak pidgruntia stanovlennia sotsialno uspishnoi osobystosti molodshoho shkoliara /Pochatkova shkola — 2019. — № 11, - S. 42 – 46
- Meloian A. E. Problema ahresii v hlybynnii psykholohii /A. E. Meloian // Naukovyi chasopys Natsionalnoho Pedahohichnoho Universytetu imeni M. P. Drahomanova. Serii 12: Psykholohichni nauky : Zbirnyk naukovykh prats. - Kyiv: NPU, 2007. - Vyp.14 (38). - S. 181-184.
- Mytnyk O.Ia. Vzaiemodiia vchyteliv, uchniv ta yikhnikh batkiv u navchalno-vykhovnomu protsesi yak pidgruntia shchaslyvoho dytynstva / Pochatkova shk. — 2017. — №2. - S.6 – 9.
- Reikovskyy Ya. Eksperymentalna psykholohiia emotsii/Ia. Reikovskyy. -M., 1979. – 392 s.
- Freid Z. Teoryia y praktyka detskoho psykhoanalyza. – M.: Aprel Press, Yzd-vo ЭКСМО-Press, 1999. – 400 s.
- Bowlby J. Childhood mourning and its implications to for psychiatry. American Journal of Psychiatry, 1961,118, - P. 481 – 498.
- Feshbach S. The Function of Aggression and Regulation of Aggressive Drive / S. Feshbach // Psychological Rewiew. – 1977. – N 71. – R. 119–124.